

MAŁGORZATA KILAR

CHARAKTERYSTYKA STUDENTÓW Z GUBERNI WILEŃSKIEJ, KOWIEŃSKIEJ I SUWAŃSKIEJ STUDIUJĄCYCH NA UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM W LATACH 1860–1918

Niniejszy artykuł przedstawia i analizuje zbiorowość studencką Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ), pochodzącą z guberni wileńskiej, kowieńskiej, suwańskiej i studiującą w Krakowie w latach 1860–1918. Omawiana grupa studentów została wydzielona na podstawie miejsca urodzenia podawanego przez nich na kartach wpisowych UJ.

Pod uwagę zostały wzięte gubernie wileńska, kowieńska i suwańska, gdyż w przybliżeniu odpowiadają one ziemiom etnicznie litewskim. Jako punkt wyjścia przyjęty został podział administracyjny wprowadzony przez rząd carski po rozbiorach Rzeczypospolitej.

W wyniku przeprowadzonej kwerendy wyodrębnionych zostało 319 studentów. Dużym ułatwieniem okazał się wydawany przez Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850–1918*, zawierający spis studentów UJ do litery „j”¹. Dalsze badania były możliwe dzięki udostępnionym przez pracowników Archiwum UJ kartom wpisowym i komputerowej bazie danych, zawierającej spis studentów Wydziału Filozoficznego (WF), Prawa (WP), Lekarskiego (WL) i Teologicznego (WT)².

1. POCHODZENIE GEOGRAFICZNE STUDENTÓW

W latach 1860–1917 na Uniwersytecie Jagiellońskim studiowało 319 studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwańskiej. Biorąc pod uwagę ogólną liczbę studentów krakowskiej uczelni w tych latach, nie jest to imponująca liczba. Jednak trzeba mieć na uwadze

¹ *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850–1918*, oprac. J. Michałowicz, t. 1–2, Z prac Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, seria C, t. 3, Kraków 1999–2006.

² Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ), sygn. WF II 495, 505, WL II 405, 550.

fakt, że studia w Krakowie dla mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego były studiami zagranicznymi, rzadziej wybieranymi niż np. studia w Petersburgu, Moskwie czy Kijowie. Wiązało się to nie tylko z odległością, ale także z przeszkodami politycznymi – potrzebne było zezwolenie władz rosyjskich umożliwiające studiowanie w Galicji.

Najwięcej studentów przybyło z guberni wileńskiej – 146 osób, co stanowi 45,76% wszystkich przybyłych, mniej z kowieńskiej – 97 osób (30,4%), a najmniej z suwalskiej – 76 osób (23,83%). Do 1901 roku z guberni suwalskiej rozpoczęło studia jedynie 16 studentów. Później liczba ta znacznie wzrosła, w latach 1901–1917 przybyło 60 studentów z tej guberni. Podobny wzrost można zaobserwować, gdy chodzi o gubernię wileńską i kowieńską. Do 1901 roku z guberni wileńskiej studiowało 51 studentów, po – 95 i analogicznie – przed 1901 rokiem z guberni kowieńskiej przybyło 36 osób, po tym roku – 60. Wiąże się to z jednej strony z ogólnym wzrostem liczby studiujących na Uniwersytecie Jagiellońskim, np. w 1. semestrze roku akademickiego 1860/1861 studiowało 274 osoby, natomiast w 2. semestrze roku akademickiego 1917/1918 już 3046. Z drugiej strony wzrost liczby studentów z omawianych guberni na początku XX wieku może być związany z wydarzeniami politycznymi – rewolucją lat 1905–1907. Dlatego najwięcej studentów rozpoczęło studia w latach 1901–1910 – 154, w tym 68 z guberni wileńskiej, 39 z kowieńskiej i 47 z suwalskiej.

Najwięcej studentów przybyło z miast powiatowych – z Wilna aż 75, z Kowna – 10, z Suwałk – 24. Szczególnie w przypadku guberni wileńskiej i suwalskiej widać silną pozycję lokalnego centrum. Nie wszystkich studentów udało się przyporządkować do poszczególnych powiatów. Spowodowane to zostało trzema różnymi czynnikami. Dany student mógł podać tylko nazwę guberni bez miejscowości, z której pochodził. Tak zrobił np. Kazimierz Obuchowski, Antoni Piotrowski czy Antoni Czegis. Zdarzało się, że student podał miejscowość albo zbyt małą, nieodnotowaną w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego*³ – tak było w przypadku np. Władysława Minełki czy Zygmunta Ruszczyca, albo mógł ją podać z błędem. Trzecia możliwość dotyczy miejscowości o popularnych nazwach, które notowały różne powiaty danej guberni. Tak było w przypadku miejscowości Górskie, z której pochodził Romuald Sikorski, czy Krasna, którą podał Władysław Bogdan. Mimo tych trudności można zauważyć pewne prawidłowości. W guberni suwalskiej obok Suwałk silnym ośrodkiem był Mariampol, dlatego powiat mariampolski jest na drugim miejscu wśród liczby studentów przybyłych z tej guberni. Natomiast gubernia kowieńska nie ma wyraźnie wyodrębnionego centrum. Być może jest to spowodowane tym, że aż 29 studentów nie udało się zakwalifikować do poszczególnych powiatów. Obok Kowna i powiatu kowieńskiego najwięcej studentów przybyło z powiatu rosieńskiego, jezioroskiego i wilkomierskiego. Z guberni wileńskiej, obok Wilna i powiatu wileńskiego, najwięcej studentów pochodziło z powiatów dzisieńskiego, wilejskiego i święciańskiego.

³ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. 1–15, Warszawa 1880–1895.

2. LICZBA STUDIUJĄCYCH

Pierwszy student z omawianego terytorium rozpoczął studia w krakowskiej uczelni w 1. semestrze w roku akademickim 1861/1862. Był to Julian Czarnowski z Wilna, student WF. W XIX wieku najwięcej studentów z tych terenów studiowało w 1. semestrze roku akademickiego 1862/1863 – aż 26, co stanowiło 5,46% wszystkich studentów UJ. Na 2. semestr zostało z tej grupy tylko 2 studentów. 18 z nich studiowało na WF, 6 na WP i 2 na WL. Jeśli chodzi o pochodzenie geograficzne, z guberni wileńskiej pochodziło 8 studentów, z kowieńskiej – 17, a z suwalskiej tylko 1. Na podstawie podawanych miejsc urodzenia i imion ojców zaobserwować można, że wielu z nich było braćmi, np. z guberni kowieńskiej przybyli bracia Gieysztorowie – Bolesław, Bronisław, Czesław i Józef oraz bracia Antoni i Tacjan Strypejkowie, a z guberni wileńskiej bracia Leopold i Stanisław Osiecimscy. Pojawienie się tak licznej grupy studentów w 1. semestrze roku akademickiego 1862/1863 należy powiązać z wydarzeniami politycznymi, o migracji łańcuchowej raczej nie może być mowy, gdyż w poprzednim dziesięcioleciu pojawiło się tylko 3 studentów z tych ziem. Natomiast należy pamiętać, że w 1861 roku car Aleksander II podpisał ukazy o zniesieniu pańszczyzny, chłopci z wolnych dworów otrzymali wolność osobistą oraz prawo wykupu ziemi. Studenci przybyli w 1. semestrze roku akademickiego 1862/1863 to w większości synowie właścicieli ziemskich, dlatego sprawa poddaństwa mogła nie mieć wpływu na ich wyjazd do Krakowa. W kolejnych trzech semestrach studiowało tylko kilku studentów, natomiast od roku akademickiego 1864/1865 do roku 1868/1869 nie przybył żaden mieszkaniec guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej. Spowodowane to było klęską powstania styczniowego i popowstaniowymi represjami. Od roku akademickiego 1868/1869 znów zaczęli pojawiać się studenci z tych terenów i do roku akademickiego 1901/1902 w każdym semestrze studiowało ich po kilku. Wyjątek stanowi rok akademicki 1896/1897, kiedy w 1. semestrze studiowało 13 studentów, a w drugim 11. Jest to związane najprawdopodobniej ze śmiercią cara Aleksandra III (1894 rok). Od roku akademickiego 1901/1902 liczba studentów zdecydowanie wzrasta, początkowo w kolejnych semestrach studiuje po kilkanaście osób, natomiast od roku akademickiego 1905/1906 liczba ta przekracza 30 studentów semestralnie i utrzymuje się tak do roku akademickiego 1913/1914. Jedynie w 2. semestrze roku akademickiego 1909/1910 studiowało mniej studentów – 29. Najwięcej natomiast zostało wpisanych na 1. semestr roku akademickiego 1912/1913 – 47. Wzrost liczby studentów od 1905 roku spowodowany był rewolucją 1905–1907. Już wiosną 1905 roku na ziemiach litewskich rozpoczęła się zbrojna likwidacja administracji rosyjskiej w gminach. Powstawały grupy terrorystyczne, np. „Keršičių būrelis” [Gromada Mścicieli], „Perkūnelis” [Perkun], dążące do wyeliminowania rosyjskich rządów. Stłumienie tych działań spowodowało liczną emigrację mieszkańców guberni wileńskiej i kowieńskiej. Przykładem takiego studenta, emigranta po rewolucji, jest Antoni Dydział, który w 1907 roku został wywieziony na Sybir, skąd przez Australię i Węgry przedostał się do Krakowa. W 1907 roku wyemigrować musiał także Kleofas Jurgielonis, który w 1908 roku rozpoczął studia na WF UJ.

Wybuch I wojny światowej spowodował to, że liczba studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej znacznie spadła. W 1. semestrze roku akademickiego 1914/1915

nie było żadnego studenta z omawianych guberni, w kolejnych semestrach pojawiało się tylko po kilku.

Najwięcej studentów studiowało na Wydziale Filozoficznym. A. Banach zwraca uwagę na to, że był to najniżej stojący pod względem prestiżu wydział Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴. Warto jednak podkreślić, że w dobie autonomii galicyjskiej wydział ten przeżywał okres prężnego rozwoju. Niemal każdy kierunek miał wybitnych naukowców, np. na historii wykładał Józef Szujski, na matematyce Franciszek Martens, wykłady z literatury polskiej prowadził Stanisław Tarnowski, a językoznawstwem zajmował się Jan Baudouin de Courtenay.

Przez cały XIX wiek na WF studiowały nieliczne osoby z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej. Najwięcej – 18 studentów wpisało się na 1. semestr roku akademickiego 1862/1863, stanowiło to 14,7% wszystkich studentów WF. W innych semestrach ich liczba nie przekroczyła dziesięciu. Dopiero od początku XX wieku stan ten uległ zmianie. Wzrost liczby studentów wiązał się z wyżej opisanymi procesami. Najwięcej studentów wpisało się na 1. semestr roku akademickiego 1906/1907 – 41 osób. Średnio od początku XX wieku do wybuchu I wojny światowej na WF studiowało około 30 studentów z omawianych guberni, co stanowiło około 2–3% wszystkich studentów. Liczba ta uległa znacznemu obniżeniu po wybuchu wojny.

Na Wydziale Prawa studiowało znacznie mniej studentów niż na Wydziale Filozoficznym. Łącznie w omawianym okresie z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej przybyło 22 studentów. Większość z nich studiowała w XIX wieku – 13, w XX wieku natomiast tylko 9. Zaobserwować można, że w pewnych przedziałach czasu w ogóle nie było studentów z omawianych guberni, np. od 2. semestru roku akademickiego 1863/1864 do roku akademickiego 1868/1869, ale wtedy w ogóle na UJ nie było mieszkańców tych ziem. Najdłuższa przerwa występuje od roku akademickiego 1883/1884 do roku 1900/1901. Na 1. semestr roku akademickiego 1901/1902 zapisał się Alfred Tyszkiewicz, który kontynuował studia także w 1. semestrze następnego roku akademickiego (1902/1903). Kolejni studenci rozpoczęli studia na WP w roku akademickim 1905/1906. Byli to Władysław Czapinski i Józef Smoleński. Od roku 1907/1908 do 1912/1913 widoczna jest kolejna przerwa. W roku akademickim 1913/1914 zapisałi się trzej studenci, którzy musieli przerwać studia z powodu wybuchu I wojny światowej. Warto zaznaczyć także, że tylko w 1. semestrze roku akademickiego 1862/1863 liczba studentów na tle wszystkich studentów WP wyniosła 3,05%. W kolejnych semestrach nigdy nie przekroczyła 1%.

Wydział Lekarski sytuuje się na drugim miejscu po Wydziale Filozoficznym pod względem liczby studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej. W omawianym okresie na WL studiowało 60 osób – 56 mężczyzn i 4 kobiety. W porównaniu z WP nie ma tak rozległych przedziałów czasu, w których nikt z omawianych guberni nie studiował. Pojawiają się co najwyżej kilkuletnie przerwy. Warto zauważyć, że najmniej studentów pochodziło z guberni kowieńskiej, a najwięcej z suwalskiej. Do roku akademickiego 1910/1911 liczba studentów z tych terenów w poszczególnych semestrach nie przekroczyła dziesięciu

⁴ A. Banach, *Młodzież chłopska na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1860/61–1917/18*, Kraków 1998, s. 103.

i tylko w 2. semestrze roku akademickiego 1910/1911 i 1. semestrze roku 1912/1913 wyniosła 11, w kolejnych semestrach znów spadła poniżej 10.

Najmniej studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej liczył Wydział Teologiczny, który był najmniejszym wydziałem UJ. Od 1860 do 1918 roku studiowało na nim 6 osób. Byli to: Julian Ignatowicz, Kazimierz Laskowski, Władysław Kurpis z guberni wileńskiej oraz Wincenty Kwaszysz, Stanisław Stakiłło i Antoni Czegis z guberni kowieńskiej. Nie było żadnego studenta WT z guberni suwalskiej. Warto zaznaczyć, że 3 z zapisanych studentów było już księżmi: Kurpis, Czegis i Ignatowicz. Również 3 podało narodowość litewską: Kwaszysz, Stakiłło i Czegis, a więc ci, którzy wywodzili się z guberni kowieńskiej, gdzie najsilniej rozwinął się lituanistyczny ruch dążący do stworzenia niepodległego państwa litewskiego. Jak już wspomniałam, dużą rolę w tym ruchu odgrywali księża.

Osobne miejsce należy poświęcić Studium Rolniczemu (SR), które założone zostało w 1890 roku i stanowiło część WF. W Studium studiowało 65 studentów i 13 studentek z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej. Niektórzy z nich studiowali także inny kierunek WF. Najwięcej studentów przybyło z guberni wileńskiej, natomiast z kowieńskiej i suwalskiej porównywalna liczba. Z kolei studentek najmniej było z guberni wileńskiej, a najwięcej z suwalskiej.

Analizując liczbę studentów na każdym wydziale, należy zwrócić uwagę na fakt, że niektórzy studenci studiowali na dwóch jednostkach organizacyjnych UJ. Nie jest to duża liczba – zaledwie 14 osób na 319 studentów. Najczęściej były to osoby uczęszczające na określony kierunek WF i SR. Byli to: Stefan Boguszewski, Józef Bohdanowicz, Wiktor Budzyński, Maria Jackowska, Władysław Minełko, Jan Muszalski, Władysław Oster, Maria Roncka, Romuald Sikorski, Witold Staniewicz i Ksawery Stanisław Zdziechowski. Natomiast z pozostałych trzech studentów Alicja Bobrowska i Felicja Pożaryska studiowały na WF i WL, a Jan Konstanty Gieczewicz na WF i WP. Ośmiu studentów nie studiowało w tym samym czasie obu kierunków. Byli to: Alicja Bobrowska, Józef Bohdanowicz, Wiktor Budzyński, Maria Jackowska, Władysław Oster, Felicja Pożaryska, Witold Staniewicz, Ksawery Stanisław Zdziechowski. Pozostałym pięciu lata na jednym i drugim kierunku zachodziły na siebie, jeśli nie całkowicie, to przynajmniej częściowo.

3. STATUS STUDENTÓW

Student, zapisując się na UJ, mógł otrzymać status studenta zwyczajnego, nadzwyczajnego lub hospitantanta. Studentem zwyczajnym mogła zostać tylko taka osoba, która ukończyła ośmioklasowe gimnazjum zakończone zdaniem egzaminem maturalnym. Jeśli świadectwo danego kandydata odbiegało od wzorcowych świadectw uzyskiwanych w monarchii austro-węgierskiej, był on przyjmowany w charakterze studenta nadzwyczajnego. Takiemu studentowi nie przysługiwało prawo do składania egzaminów państwowych i ubiegania się o stopnie doktorskie. Zdarzało się także, że student studiował w charakterze wolnego słuchacza – hospitantanta. Status hospitantek najczęściej przyznawano kobietom, szczególnie

w latach 90. XIX wieku i w pierwszej dekadzie XX wieku, kiedy to zostały one włączone do grona uprawnionych do studiowania. Należy zaznaczyć, że status studentowi zostawał przyznawany co semestr. Dlatego często zdarzało się, że dana osoba w różnych semestrach miała inny status; np. Iwo Moraczewski, który rozpoczął studia w Studium Rolniczym jako student nadzwyczajny, w 2. semestrze roku akademickiego 1908/1909, a następnie kontynuował przez cztery kolejne semestry jako student zwyczajny, czy Stanisława Lewoniewska, która przez trzy lata (1905/1906–1907/1908) studiowała również w Studium Rolniczym jako studentka hospitantka, a przez kolejne dwa lata jako studentka nadzwyczajna.

Na Wydziale Filozoficznym najmniej było studentów hospitantów. Pierwszy hospitant został wpisany na rok akademicki 1881/1882. Najwięcej natomiast było studentów zwyczajnych. Na Wydziale Prawa nie było żadnego studenta hospitanta i tylko siedmiu nadzwyczajnych. Piętnastu zatem posiadało status studenta zwyczajnego. Jest to w pełni zrozumiałe, gdyż aby móc uzyskać uprawnienia zawodowe, trzeba było ukończyć studia ze statusem studenta zwyczajnego. Podobną sytuację można zaobserwować na Wydziale Lekarskim. Tylko 1 student studiował w charakterze hospitanta – Alicja Bobrowska. Niewielu posiadało także status studentów nadzwyczajnych – tylko 8, w tym część z nich w kolejnych semestrach otrzymywała status studenta zwyczajnego. Jeśli chodzi o Wydział Teologiczny, to 3 studentów posiadało status zwyczajnego studenta i 3 nadzwyczajnego. Nie było natomiast żadnego hospitanta.

4. NARODOWOŚĆ

Zdecydowana większość studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej wskazała na polską narodowość. Natomiast 41 określiło się jako Litwini. Trzeba mieć jednak na uwadze fakt, że w XIX wieku zakres semantyczny słów Polak, Litwin nie był ustabilizowany. Pojęcie narodu, narodowości, tożsamości ulegało transformacjom, szczególnie w 1. połowie XIX wieku. W odniesieniu do omawianego zagadnienia można postawić pytanie, czy należy mówić o tożsamości etnicznej, narodowej, czy może jedynie o świadomości narodowej, którą Z. Bokszański definiuje jako pojęcie odnoszone do jednostek, w których budzi się poczucie więzi z narodem i kulturą⁵. Tożsamość etniczna w porównaniu ze świadomością narodową dotyczy grupy – przejawia się w dążeniach mniejszości narodowych do autonomii lub uzyskania większych praw. Z kolei tożsamość narodowa odnosi się do współczesnych narodów, znajdujących się w granicach państw-narodów. Z. Bokszański zaznacza, że tożsamości narodowe są postaciami kolektywnych autopercepcji, odzwierciedlają wybrane cechy zbiorowości narodowej i na ogół charakteryzują się trwałością i niezmiennością⁶. Pojęcie tożsamości narodowej można zatem wykluczyć jako adekwatne do opisu XIX-wiecznej sytuacji na terenach litewskich. Żadnej grupy etnicznej nie można w taki sposób opisywać ze

⁵ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005, s. 105.

⁶ Tamże, s. 108.

względu m.in. na brak własnych struktur politycznych (państwo, organy rządzące), spowodowanych rozbiorami. Można mówić natomiast o grupach etnicznych, przekształcających się w nowoczesne narody. Warto przywołać koncepcję F. Bartha, który podkreślał, że granice etnicznych nie należy utożsamiać z granicami politycznymi. Nie są one sztucznie nakreślone, ale trwają między współzyskującymi obok siebie grupami. Odróżnienie „swój – obcy” odbywa się na zasadzie przypisania i wykluczenia. Dana jednostka nie tylko musi czuć więź z członkami danej grupy, ale grupa musi ją zaakceptować. F. Barth wskazuje również na zmienną zawartość kulturową. Ta sama grupa etniczna w różnych okresach wybiera te cechy kultury, które w danym momencie są dla niej istotne⁷. Stosując teorię F. Bartha, nie można zaznaczyć na konkretnym obszarze terytorialnym granicy etnicznej przebiegającej między Polakami a Litwinami. Ona trwała między tymi grupami. Co więcej, sam język litewski nie zawsze jednoznacznie wskazywał na bycie Litwinem. Z kolei nie każda jednostka nieznająca języka litewskiego musiała być automatycznie Polakiem. Badając kwestię tożsamości mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX wieku, na ogół przyjmuje się w literaturze polskiej teorię o dwuszczeblowej, a nawet wieloszczeblowej tożsamości. J. Bardach, analizując to zjawisko, zaznacza, że wieloszczeblowa świadomość narodowa miała swój początek w tradycji litewsko-polskiej literatury romantycznej⁸. Przywoływana jest często postać Adama Mickiewicza, który uważał siebie i za Polaka, i za Litwina. Polaka – obywatela przedrozbiorowej Rzeczypospolitej, Litwina – mieszkańca prowincji litewskiej. Świadczy o tym choćby cytat z *Ksiąg narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*: „Litwin i Mazur bracia są, czyż kłóć się bracia o to, iż jednemu na imię Władysław, a drugiemu Witowt?”⁹. Nazwisko ich jest jedno, nazwisko Polaków. J. Bardach słusznie pisze, że termin „Polak” został rozszczepiony także na inne grupy etniczne, tzn. zakres semantyczny tego słowa został znacznie poszerzony. Litwinem zatem był mieszkaniec byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, Polakiem jednocześnie Litwin i Koroniarz. J. Bardach pisze o wieloszczeblowej tożsamości, gdyż wyróżnić można również tożsamość lokalną. Ktoś mógł być Polakiem, Litwinem, a konkretnie Żmudzinem. Koncepcja o wieloszczeblowej tożsamości jest przyjmowana za słuszną mniej więcej do ukazania się pisma „Aušra”. Od lat 90. XIX wieku podkreślane jest kształtowanie się narodu litewskiego. Czy zatem wszystkie osoby, które podały litewską narodowość, powiedzmy do 1890 roku, należy uznać za Polaków o lokalnej litewskiej tożsamości? Byłoby to wielkim uproszczeniem. Obok dwuszczeblowej tożsamości już w 1. połowie XIX wieku wykształcił się inny typ tożsamościowy. Przekonać się o tym można dzięki dokładnej analizie tekstów poszczególnych osób. W tradycyjnym ujęciu odrodzenie narodowe Litwinów przedstawia się, poczynając od ukazania wspomnianego już pierwszego pisma w języku litewskim „Aušra”. Tak traktuje tę kwestię J. Ochmański, tytułując jeden z rozdziałów *Historii Litwy* zdaniem „*Auszra*” – przedświt odrodzenia

⁷ F. Barth, *Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych*, [w:] *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, red. M. Kempny i E. Nowicka, Warszawa 2004, s. 348–377.

⁸ J. Bardach, *Wieloszczeblowa świadomość narodowa na ziemiach litewsko-ruskich Rzeczypospolitej XVII–XX wieku*, [w:] *Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu*, pod red. J. Jurkiewicza, Poznań 1999, s. 24.

⁹ A. Mickiewicz, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, oprac. S. Pięgoń, wyd. 4 przejrzone i uzupełnione, Kraków 1922, Biblioteka Narodowa, seria I, nr 17, s. 107.

*narodowego Litwy 1883–1886*¹⁰. Wcześniejsze działania Litwinów określa mianem narodowo-kulturalnego ruchu. Również E. Aleksandravičius i A. Kulakauskas wiązali rozwój ruchu narodowościowego z „Aušrą”, wcześniejsze działania, szczególnie w 1. połowie XIX wieku, traktując jako przejaw romantycznego zainteresowania przeszłością narodów i kulturą ludów. Natomiast prawdziwy ruch, który zmierzał do powstania niepodległej Litwy, wykształcił się pod koniec XIX wieku i przejawiał się w tworzeniu pierwszych partii politycznych¹¹. Warto przywołać także pracę Michała Römera *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*, w której ruch narodowy podzielił on na trzy nurty: nurt demokratyczny, zapoczątkowany pismem „Varpas” [„Dzwon”], ukazującym się w latach 1889–1906; nurt klerykalny oraz nurt socjaldemokratyczny, kierowany przez Litewską Socjal-Demokratyczną Partię¹². Z nowszych opracowań dotyczących litewskiego odrodzenia narodowego można wskazać pracę P. Subačiusa – *Lietuvių tapatybės kalvė. Tautinio išsivadavimo kultūra* [*Tworzenie tożsamości Litwinów. Kultura wyzwolenia narodowego*], w której dzieli odrodzenie na trzy okresy: pierwszy, trwający w 1. połowie XIX wieku i skupiający się wokół sylwetki Szymona Dowkonta, charakteryzował się gromadzeniem „przejawów ducha narodowego”; drugi, trwający w latach 1883–1905, charakteryzował się świadomym tworzeniem kultury narodowej i podkreśleniem odrębności od Polaków i Rosjan; trzeci okres – lata 1905–1918 – to czas tzw. upolitycznienia narodu, tworzenia partii politycznych¹³.

Powyżsi badacze, wiążąc początek odrodzenia narodowego z latami 80. XIX wieku, brali pod uwagę charakter tego ruchu, który skupiał nie pojedyncze jednostki, ale licznych członków różnych warstw społecznych. Ponadto podkreślali jego działalność polityczną i sprecyzowane cele. Zatem tożsamość członków tego ruchu można określić jako tożsamość etniczną. Jednak ruch ten nie byłby możliwy bez wcześniejszych starań tzw. szlacheckiego ruchu lituanistycznego. Dlaczego zatem odmawiać litewskiej świadomości narodowej takim osobom, jak Dionizy Poszka, Szymon Dowkont czy Maciej Wołonczewski? Na fakt, że początki odrodzenia narodowego należy szukać w 1. połowie XIX wieku, zwrócił uwagę P. Bukowiec w artykule *Najwcześniejsze literackie świadectwa narodowości litewskiej*¹⁴. Swoje rozważania poparł semantyczną analizą tekstów, dogłębnie zbadał wypowiedzi i utwory m.in. Dionizego Poszki (Dionizy Paszkiewicz, Dionizas Poška), u którego zaobserwować można przejście od dwuszczeblowej świadomości do narodowości litewskiej. Warto zacytować fragment wiersza Poszki z końca XVIII wieku:

Ginie ojczyzna, za późno na pomoc;
Matka pozdrawia was, najmilsze dzieci;
Próżna nadzieja, cóż począć zechcemy;
Gdzież my, Polacy, teraz uciekamy?¹⁵.

¹⁰ J. Ochmański, *Historia Litwy*, wyd. 2 popr. i uzup., Wrocław 1982, s. 230–233.

¹¹ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Pod władzą carów. Litwa w XIX wieku*, Kraków 2003, s. 333–339.

¹² M. Römer, *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*, Lwów 1908.

¹³ P. Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė. Tautinio išsivadavimo kultūra*, Wilno 1999.

¹⁴ P. Bukowiec, *Najwcześniejsze literackie świadectwa narodowości litewskiej*, „Terminus” VIII, 2006, s. 43–61.

¹⁵ Cyt. za: tamże, s. 52.

Kilkanaście lat później powstał zupełnie inny jego tekst – Do księdza Ksawerego Bohusza, Litwina, i Joachima Lelewela, Mazura. Jego wymowa jest już zupełnie inna:

Powiedzcie, czemuż mowy obcej poszukują,
Z jakich przyczyn nie mówią prosto, po litewsku,
Wszak językiem litewskim prawili dziadowie –
Czyliż się wstydzą ojca własnego i matki?¹⁶

Należy zaznaczyć, że oba wiersze powstały w języku litewskim. Podobne wnioski można wysnuć, analizując listy Szymona Dowkonta z lat 1842–1854, pisane do Teodora Narbutta. O zdecydowanym odcięciu się od wspólnoty z Polakami-Koroniarzami świadczą następujące cytaty: „[Pan Bobrowicz], który za zwyczaj idąc za poprzednikami swemi Paprockim i Okolskim, albo przerabia Litwinow na Polskie zakonczenie albo zupełnie opuszcza najzaczniejsze familije, a przeciwnie Polskie familije najbiedniejsze wynosi”¹⁷ oraz „Więc tego [manuskryptów] W. Kapitan niech z cicha sledzi u familiantow, musieli gdzies zachwycic Koroniaszy i już ich nam niewróćą za żadne skarby dopóki slady nasze ekzystują”¹⁸.

Jednocześnie jeszcze na początku XX wieku można spotkać osoby o wieloszczeblowej tożsamości, np. Antoni Baranowski, Józef Albin Herbaczewski, Michał Römer. Co ciekawsze, jeszcze w 1923 roku „Przegląd Wileński” pisał: „Dla nas termin Litwin [...] nie oznacza jedynie człowieka mówiącego językiem litewskim, ale niezależnie od tego, jakiej mowy używa, każdego syna Litwy, jej rzetelnego obywatela”¹⁹. Zaobserwować można zatem ciekawe zjawisko. Na jednym terenie w tym samym czasie osoby określające się jako Litwini mogły mieć inną tożsamość. Doskonale wiedziały również, gdzie przebiega granica etniczna. Dowkont wprowadził wręcz „stopnie litewskości”. Uznawał bowiem, że najbardziej litewski jest chłop, mówiący po litewsku, zachowujący obyczaje przodków. Litwinem był również on sam, jednak nie stawiał siebie w centrum. Za swojego rodaka uznawał także Teodora Narbutta, historyka, który choć nie znał języka litewskiego, działał na rzecz odrodzenia dawnej tradycji litewskiej. Można by powiedzieć, że Dowkont umieszczał go na obrzeżach litewskości. Natomiast miana Litwina odmawiał J.I. Kraszewskiemu: „Po dziełku Prof. Lele: [Lelewela] nieutyskiwaj, nic tam nie znajdziesz prócz zmartwiernie, durży zwyczajem koroniaszow jak P. Kraszewski tych, którym mało znajome są te strony, między innymi powiada, że żmudzini mieli koniki nędzne jak kozy kosmate!”²⁰. Z kolei sam Kraszewski twierdził, że jest Litwinem. Jednak, biorąc pod uwagę koncepcję Bartha, było to za mało, by mógł takie miano nosić.

Często zdarzały się sytuacje, w których rodzeństwo podawało różną narodowość, np. Gabriel Narutowicz – prezydent Polski, określał się jako Polak, natomiast jego brat – Stanisław, członek Taryby – Litewskiej Rady, czuł się Litwinem. Istniały też sytuacje, w których dana jednostka zmieniała opcję narodową. Tak było w przypadku Michała Römera.

¹⁶ Tamże, s. 53.

¹⁷ *Simono Daukanto raštai – Laiškai Teodorui Natbutui. Epistolinis dialogas*, oprac. R. Griškaitė, Wilno 1996, s. 358.

¹⁸ Tamże, s. 322.

¹⁹ Cyt. za: J. Bardach, *Wieloszczeblowa świadomość...*, s. 22.

²⁰ Zob. *Simono Daukanto raštai...*, s. 366.

Mniej więcej do lat 20. XX wieku jego tożsamość można określić jako dwuszczeblową, a ideologia, której był wyznawcą – tzw. krajowość, głosiła wspólnotę mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego bez względu na język, wyznanie, obyczaje. O Łatyszonek słusznie nazwał krajowość zideologizowaną tutejszością²¹. Po powstaniu państwa litewskiego i z powodu silnego konfliktu polsko-litewskiego związał się z Kownem i można powiedzieć, że wybrał litewskość.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że pomiędzy skrajnymi biegunami Polakiem (Koroniarem) a Litwinem (w rozumieniu np. Szymona Dowkonta) pozostaje miejsce na osoby o dwuszczeblowej tożsamości i na tzw. tutejszych. Ci pierwsi będą się raz określać jako Litwini, innym razem jako Polacy. Dlatego bez tekstowej analizy nie można jednoznacznie wnioskować o ich tożsamości. Mimo wszystko pomocne mogą być inne czynniki, np. miejsce pochodzenia. Ogniskiem rozwoju ruchu narodowego stała się Żmudź, dlatego przyjąć można, że osoby pochodzące z guberni kowieńskiej i podające się za Litwinów faktycznie posiadały litewską świadomość narodową. Kolejnym czynnikiem może być czas studiów. Jak wykazałam to wyżej, od momentu ukazania się pisma „Aušra” ruch narodowy przestaje być ruchem wąskiej grupy osób. Dlatego przypadki dwuszczeblowej tożsamości będą coraz rzadsze. Poza tym osoby takie najprawdopodobniej podawały narodowość polską, przykładem jest Michał Römer. Trzeba pamiętać również o tym, że Uniwersytet Jagielloński był dla mieszkańców tych guberni uczelnią zagraniczną. Jeżeli mieli poczucie dwuszczeblowej tożsamości narodowej, absurdem byłoby, gdyby podawali na zagranicznej uczelni tożsamość lokalną. Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, zdecydowałam się uznać za Litwinów te osoby, które wpisały taką narodowość.

Jak już wspomniałam, 41 studentów podało litewską narodowość. Ciekawym faktem jest to, że w roku akademickim 1862/1863 wśród 25 studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej, którzy rozpoczęli studia na UJ, trzech podało narodowość litewską: Józef Giejsztor (Giejsztor), Aleksander Montwiłł, Stanisław Montwiłł. Wszyscy pochodzili z guberni kowieńskiej, a więc z centrum lituanistycznego ruchu przed powstaniem styczniowym. Józef Giejsztor przybył do Krakowa razem z trzema braćmi: Bolesławem, Bronisławem i Czesławem. Jednak oni podali polską narodowość. Zatem to, że Józef określił się jako Litwin, nie jest raczej przypadkowe. Brak wiadomości na temat ich życia i działalności nie pozwala jednak rozstrzygnąć tej kwestii.

Ogólnie w XIX wieku niewielu studentów podało narodowość litewską – tylko dwunastu, w tym pięciu z guberni wileńskiej i siedmiu z kowieńskiej. Natomiast nie było żadnego Litwina z guberni suwalskiej. Nie jest to jednak zaskoczeniem, gdyż lituanistyczny ruch na Suwalszczyźnie nasilił się dopiero pod koniec XIX wieku.

Od 1900 do 1918 roku narodowość litewską podało 29 studentów: 6 z guberni wileńskiej, 17 z kowieńskiej i 6 z suwalskiej. Liczby te potwierdzają powyższe rozważania o najsilniejszym i najwcześniejszym wykształceniu świadomości narodowej na Kowieńszczyźnie. Najwięcej Litwinów przybyło w latach 1905–1908 – 16. Jest to spowodowane wybuchem rewolucji 1905 roku. Wśród studentów znaleźli się przymusowi emigranci, np. Kleofas Jur-

²¹ O. Łatyszonek, *Krajowość i „zapadno-russizm”. Tutejszość zideologizowana*, [w:] *Krajowość – tradycje zgody...*, s. 35.

gelonis, Franciszek Mażyłis czy Antoni Dydziul. Do grona litewskich studentów należały także wybitne osoby, np. Zofia Kimontówna – pisarka, późniejsza żona M. Čiurlionisa, czy wspomniany Kleofas Jurgelonis – językoznawca, twórca lokalnego teatru litewskiego w Stanach Zjednoczonych.

Poza studentami, którzy jednoznacznie określili się jako Litwini, 6 osób podało również narodowość Litwin-Polak lub w różnych latach akademickich wpisywali raz polską, raz litewską. Wahania takie mogą świadczyć o dwuszczeblowej tożsamości. Dlatego studenci ci nie zostali włączeni do wyżej opisanych. Są to: Kazimierz Huszczo (Huszcza) (gub. kowieńska), Stanisława Lewoniewska (gub. kowieńska), Józef Nowalski (gub. wileńska), Henryk Poklewski-Kozieł (gub. wileńska), Janina Popławska (gub. wileńska), Antonina Wołyszówna (gub. wileńska). Jedna osoba wskazała na narodowość białoruską – Jan Trzaska – ksiądz z guberni suwalskiej, studiujący na Wydziale Filozoficznym i Wydziale Prawa w 1. semestrze roku akademickiego 1912/1913 i 1. semestrze roku akademickiego 1913/1914.

Trzech studentów podało narodowość żydowską: Salomon Kejlson, Estera Segał i Abraham Jeleń, który w roku akademickim 1909/1910 wskazał na tę narodowość, w późniejszych latach już nie podawał żadnej.

Dziewiętnastu studentów nie podało żadnej narodowości, w tym np. Ewelina Dowiatt – siostra Jerzego, który wskazał litewską narodowość, oraz Żydzi – Abraham Leib Gurwicz i Abram Juzelewski. Pozostali studenci określili się jako Polacy.

Zróznicowanie narodowościowe studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej świadczy o wieloetniczności panującej na tym terytorium. Zdecydowana przewaga Polaków nie dowodzi tego, że byli dominującym etnosem, choć w guberni wileńskiej i suwalskiej stanowili większość. Trzeba bowiem pamiętać, że dużo większe grupy studentów, szczególnie z guberni kowieńskiej i wileńskiej, wybierały uniwersytety rosyjskie – w Moskwie i Petersburgu. Do Krakowa udawali się nieliczni. Ale nawet tak mała grupa studentów jest świadectwem narodowego zróznicowania ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

5. OBYWATELSTWO

Zdecydowana większość studentów podała rosyjskie obywatelstwo – 290, co stanowi 90,91% wszystkich studentów. Wynika to z sytuacji politycznej, wszystkie trzy gubernie znalazły się pod panowaniem Cesarstwa Rosyjskiego, choć gubernia suwalska należała do Królestwa Polskiego, wileńska i kowieńska natomiast bezpośrednio do Rosji. Piętnastu studentów nie podało obywatelstwa (4,39%). Siedmiu z pozostałych 14 wpisało austriackie obywatelstwo, co się wiązało ze zmianą miejsca zamieszkania. Na przykład Felicja Gintowtt, studentka WF w latach 1913/1914–1916/1917, w roku akademickim 1913/1914 podała rosyjskie obywatelstwo, w późniejszych zaś latach wskazywała na obywatelstwo austriackie. Czterech studentów wpisało jako obywatelstwo Królestwo Polskie. Byli to: Władysław

sław Danilewicz, Bruno Dłużewski, Mieczysław Gawiędzki z guberni suwalskiej i Edward Meysztowicz z guberni kowieńskiej. Poza nimi Józef Hilary Nowalski z guberni wileńskiej wskazał, że jest obywatelem Królestwa Polskiego i Litwy, Karol Kosiński z Wilna w roku akademickim 1907/1908 podał, że jest obywatelem miasta Wilna, natomiast od roku akademickiego 1908/1909 wpisywał rosyjskie obywatelstwo. Jeden student – Antoni Kuczyński z Trok, posiadał pozaeuropejskie obywatelstwo – Stanów Zjednoczonych.

6. WYZNANIE

Młodzież z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej w zdecydowanej większości była wyznania rzymskokatolickiego – aż 293 studentów na 319. Jednak pojedyncze osoby były także innych wyznań. Wśród studentów innego niż rzymskokatolickiego wyznania przeważali Żydzi – dziewięciu podało mojżeszowe wyznanie, w tym Pessa Amdurska na jednym z rodowodów wpisała, że jest bezwyznaniowa, na innych zaś podała wyznanie mojżeszowe. Trzej podali wyznanie prawosławne, w tym 2 studentów – Dymitr Kirkor z guberni wileńskiej i Michał Kirkor z suwalskiej, raz wpisało wyznanie prawosławne, a raz rzymskokatolickie. Trzech studentów było wyznania protestanckiego: Jarosław Wincenty Aweyde z guberni suwalskiej podał protestanckie wyznanie, Gustaw Świda z guberni wileńskiej – reformowane, a Witold Wagner z guberni wileńskiej – ewangelickie. Natomiast 11 studentów nie podało żadnego wyznania.

7. POCHODZENIE SPOŁECZNE

Najwięcej studentów wywodziło się z rodzin właścicieli ziemskich – 132, w tym 57 z guberni wileńskiej, 54 z kowieńskiej i 21 z suwalskiej. Wielu nie podało informacji o pochodzeniu społecznym – 93, w tym 51 z guberni wileńskiej, 24 z kowieńskiej i 18 z suwalskiej. Największe zróżnicowanie pod względem wykonywanych zawodów przez rodziców (opiekunowie zostali wyłączni z opisu) przedstawia gubernia wileńska, co jest spowodowane tym, że najwięcej studentów pochodziło stamtąd, oraz tym, że Wilno dominowało ekonomicznie nad Kownem i Suwałkami. Studenci zatem podawali, że ojcowie zajmują się np. kupiectwem, przemysłem, rzemiosłem, że są nauczycielami, adwokatami, lekarzami, urzędnikami czy chłopami. Jedna studentka – Irena Jankowska, była córką literata Czesława Jankowskiego, który 30 lat wcześniej także był studentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Natomiast urodzony w powiecie święciańskim Stanisław Ksawery Zdziechowski był synem profesora UJ – Mariana Zdziechowskiego. Z guberni kowieńskiej po właścicielach ziemskich najwięcej było synów/córek urzędników, chłopów i lekarzy. Natomiast w guberni suwalskiej rodzicami byli najczęściej właściciele ziemscy, urzędnicy, adwokaci, lekarze i chłopci.

8. PLEĆ

Wśród studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej przeważali mężczyźni. Było ich 248, co stanowiło 77,74% wszystkich studentów z tych guberni. Na Uniwersytecie Jagiellońskim wstąpiło 71 kobiet, w tym dwie – Felicja Pożaryska i Alicja Bobrowska, studiowały na WF i WL, a Aniela Milwid i Maria Roncka na WF i podporządkowanym mu SR. Wyłącznie w SR studiowało 11 kobiet, a na WL uczęszczały obok F. Pożaryskiej i A. Bobrowskiej jeszcze dwie inne kobiety: Justyna Budzińska-Tylicka i Sabina Jaczynowska.

Kobiety uzyskały prawo studiowania na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1894 roku. Z omawianych guberni pierwsze studentki zostały wpisane na rok akademicki 1898/1899. Były to: Stefania Karpowicz, która uczęszczała także do Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie, a na UJ studiowała jako studentka hospitantka na WF w roku akademickim 1898/1899 i w 1. semestrze roku następnego; Anna Pietkiewiczówna, która jako studentka hospitantka WF tylko w 1. semestrze studiowała na UJ; Stanisława Watten – również studentka hospitantka WF, studiowała przez cały rok akademicki 1898/1899. Wszystkie trzy pochodziły z guberni wileńskiej. Do roku akademickiego 1904/1905 rocznie studiowało po kilka kobiet. Po tym roku liczba ta wzrosła do około 10. Najwięcej studentek – 14 – na WF studiowało w 1. semestrze roku akademickiego 1913/1914. Potem z powodu wybuchu I wojny światowej liczba ta spadła. Od 2. semestru roku akademickiego 1914/1915 kobiety stanowiły większość wśród studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej, a w kilku semestrach były nawet jedynymi studentkami. Spowodowane to było oczywiście toczącą się wojną.

Jeśli chodzi o status studentek, to przeważały studentki nadzwyczajne. Najmniej natomiast było zwyczajnych. Warto zaznaczyć, że do roku akademickiego 1901/1902 wszystkie posiadały status hospitantek.

9. WIEK

Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że najwięcej studentów rozpoczęło studia na UJ w wieku 20 lat – aż 56, co stanowi 17,55% wszystkich studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej. Najmłodsi studenci, gdy zapisali się na studia, mieli po 16 lat, a najstarszy z nich 54. Był to Longin Januszkiewicz z guberni kowieńskiej, który w 1. semestrze roku akademickiego 1907/1908 studiował na Wydziale Lekarskim. O jeden rok mniej miał w czasie rozpoczęcia studiów na UJ Franciszek Giedroyc, który wstąpił na WL już jako lekarz i w 1913 roku otrzymał tytuł doktora wszech nauk lekarskich. Czterdzieści siedem lat miał, gdy rozpoczął studia na WF, ksiądz Józef Borodziec z guberni kowieńskiej. Z kolei 43 lata miał Antoni Kuczewski, który tytuł lekarza uzyskał na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu w Kijowie, a następnie studiował w Instytucie Arcyksiężnej Heleny Pawłówny w Petersburgu i w Berlinie. Na UJ natomiast w tym samym roku co Franciszek

Giedroyc otrzymał tytuł doktora wszech nauk lekarskich. Jedenastu studentów wstąpiło na UJ w przedziale wiekowym między 30. a 40. rokiem życia. Najliczniejszą grupę stanowią jednak studenci pomiędzy 18. a 25. rokiem życia. Siedemnaście lat natomiast miało 7 studentów w czasie rozpoczęcia studiów na UJ. Oczywiście są to dane obliczone na podstawie informacji podawanych przez młodzież. Trzeba mieć jednak na uwadze fakt, że nie zawsze były one prawdziwe. Potwierdzeniem tej tezy mogą być rozbieżności dotyczące dat urodzenia studentów, których biogramy zostały zamieszczone przez *Polski słownik biograficzny* w konfrontacji z ich rodowodami. Podawane przez studentów daty czasami odbiegają od tych, które zostały umieszczone w *Polskim słowniku biograficznym*. Tak było w przypadku Karola Kosińskiego, który w rodowodzie podał, że urodził się w 1888 roku, natomiast *Polski słownik biograficzny* podaje informację, że w 1887 roku. Podobna sytuacja dotyczy Aleksandra Meysztonowicza – do rodowodu został wpisany rok 1865, w *Polskim słowniku biograficznym* zaś 1864 rok – czy Józefa Montwiłła – on podał 1848 rok, a *Polski słownik biograficzny* 1850 rok. Co więcej, czasami sami studenci nie byli konsekwentni w podawaniu swoich dat urodzenia. Na przykład Antoni Kuczewski na jednej karcie podał 22 grudnia 1870 roku, a na innej 1 grudnia tegoż roku. Rozbieżności takie mogą się odnosić także do innych danych podawanych przez studentów. Mimo to są to na tyle małe różnice, że nie zmieniają ogólnego portretu studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej.

10. POMOC MATERIALNA

Od 1850 roku studenci wszystkich uczelni monarchii habsburskiej zobowiązani byli do opłaty czesnego za wykłady. Poza tym studenci musieli zapłacić określoną kwotę przy immatrykulacji i wykupić „książeczkę legitymacyjną”, czyli indeks. Byli zobligowani także do płacenia za kolokwia i egzaminy. Od 1870 roku sytuacja ta uległa pogorszeniu, gdyż Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu wydało rozporządzenie, które obligowało studentów do opłaty całej kwoty czesnego na początku każdego semestru. Postanowienie to zostało zmienione na korzyść niezamożnych studentów, gdyż jeśli uzyskali potwierdzenie kwestury, że starają się o zwolnienie z opłat czesnego, nie musieli go płacić na początku semestru. Mimo to dla wielu studentów, szczególnie z rodzin chłopskich, była to zbyt mała pomoc. W takich sytuacjach starali się oni o stypendium, które przyznawały określone fundacje stypendialne²².

Jeśli chodzi o studentów z guberni wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej, tylko 6 studentów na 319 otrzymało pomoc materialną w postaci stypendiów. Wincenty Kwaszysz, student Wydziału Teologicznego, otrzymał w 1886 roku przyznane przez Bank Miłosierdzia jednorazowe stypendium w wysokości 30 zł. Romuald Sikorski otrzymał w 1905 roku stypendium Edwarda Pawła Czabana. Justynie Buterlewicz i Janinie Buterlewiczówny przyznano w roku akademickim 1906/1907 stypendium Towarzystwa im. Kraszewskiego. Ka-

²² Zob. A. Banach, *Młodzież chłopska...*, s. 127.

zimierz Białaszewicz uzyskał w 1907 roku stypendium Jana Węgl-Świderskiego udzielone przez Senat Akademicki w 1907 roku. Natomiast Antoni Dydziul w 2. semestrze roku akademickiego otrzymał stypendium Medarda Konieckiego, a w roku akademickim 1916/1917 stypendium Henryka Łopacińskiego.

11. ORGANIZACJE STUDENCKIE

„RUTA”

W 1904 roku krakowscy studenci z ziem litewskich założyli organizację „Ruta”. Należeli do niej zarówno studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego, jak i krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Poza tym z organizacją byli związani profesorowie UJ, np. Jan Rozwadowski, Jan Łoś, Edward Janczewski, Marian Zdziechowski.

Do „Ruty” należeli: Józef Albin Herbaczewski, który został prezesem stowarzyszenia w 1904 i 1905 roku, Adam Warnas (Adomas Varnas), Ignacy Szlapelis (Ignas Šlapelis), Kazimierz Uliński (Kazimieras Ulianskis), Piotr Rymśa (Petras Rimša), Zofia Kimontówna (Sofija Kymantaitė), Zygmunt Skirgiełło (Zigmas Skirgaila), Antoni Staniejko (Antanas Staneika), Janusz Niedziałkowski, Teofil Staniszkis, Wiktoria Kozakowska, Władysław Borejko. „Ruta” skupiała późniejszych wybitnych artystów litewskich. Wystarczy wymienić A. Varnasa – malarza, P. Rimšę – rzeźbiarza, S. Kymantaitė – pisarkę, J. Herbaczewskiego – pisarza.

W pierwszym roku działalności organizacja liczyła 32 zarejestrowanych członków, w drugim – 31, w trzecim – 17²³, w kolejnych jeszcze mniej. Do osób, które później wstąpiły do „Ruty”, należeli np. Antoni Dydziul (Antanas Didžiulis), Piotr Mażyłis (Petras Mażyłis), Justyn Wieniożyński (Justinas Vienožinskis), Władysław Kajruksztys (Vladas Kairiūkštis), Raimundas Rasikas, Piotr Bliudzius (Petras Bliūdžius), J. Baltrušaitis²⁴, Ludwik Wajlonis (Liudas Vailionis)²⁵. Spośród wymienionych osób do grona studentów z guberni kowieńskiej i suwalskiej należeli: J. Herbaczewski, T. Staniszkis, W. Kajruksztys, P. Bliudzius, A. Baltruszajtis i L. Wajlonis z guberni suwalskiej, Z. Kimontówna i A. Dydziul z guberni kowieńskiej.

Stowarzyszenie wydało specjalny statut, w którym określone zostały m.in. cele organizacji oraz prawa i obowiązki członków. Został on zatwierdzony 27 lutego 1904 roku przez

²³ Archiwum Państwowe w Krakowie (APKr), DP KR. 431, k. 242.

²⁴ V. Narušienė pisze, że Baltrušaitis nie jest znany z imienia (V. Narušienė, *Józef Albin Herbaczewski pisarz polsko-litewski*, Kraków 2007, s. 39). Być może chodzi o Andrzeja (Jędrzej) Baltruszajtisa, studenta UJ z guberni suwalskiej, który studiował na WF z krótkimi przerwami od 2. semestru roku akademickiego 1905/1906 do 1. semestru roku akademickiego 1911/1912 lub, jak twierdzi Laima Laučkaitė, Jurgisa Baltrušaitisa – matematyka i fizyka (L. Laučkaitė, Adomas Varnas i Adalbertas Vaitiekas Staneika – artyści z kręgu Ruty, materiały z konferencji poświęconej „Rucie” – w posiadaniu autorki).

²⁵ V. Narušienė, *Józef Albin...*, s. 39–41.

Wysockiego – centralnego komisarza namiestnictwa we Lwowie. Warto zaznaczyć, że statut był dwujęzyczny – polsko-litewski. Już na pierwszej stronie znajdował się napis po litewsku: *Istatai bendroviškai-mokslīškos lietuvių draugovės „Ruta” Krokuvuje* i po polsku: *Statut Stowarzyszenia litewskiego społecznonaukowego „Ruta” w Krakowie*.

Organizacja postawiła sobie trzy zasadnicze cele: 1. Zjednoczenie wszystkich Litwinów oraz miłośników Litwy etnograficznej w celu pielęgnowania języka, literatury i kultury ojczyzny. 2. Wspólną pracę w granicach możliwości nad rozwojem nauki i literatury litewskiej oraz współdziałanie kulturalne z bratnimi narodami. 3. Zachowanie ideowej łączności z ojczyzną i emigracją litewską oraz wzajemna bratnia pomoc²⁶.

Członkowie „Ruty” stawiali głównie na kulturowy rozwój Litwy, tworzyli prężną grupę artystów-intelektualistów, dla których ważniejsza była twórczość, mająca przyczynić się do kulturowego odrodzenia Litwy, niż polityczna działalność. Warto zacytować kolejny fragment odezwy:

Nie chcemy, aby naród litewski był pawiem i papugą Europy ku ucieście różnych „kulturtregów”, jeno życzymy, aby sobie w szczeroci swojej zapisał białe karty księgi przeznaczeń swoją własną myślą, a nie cudzą, tj. kradzioną, nie zwalczamy szlachetnych pierwiastków kultury europejskiej, nie wyodrębniamy narodu litewskiego od innych narodów, lecz nie wierzymy, aby naród litewski mógł żyć w bankructwie twórczości i karmić się okruciami spadającymi ze stołów mieszczańskieji cywilizacyji Europy, wytwarzającej armie proletaryuszów – niewolników nędzy ekonomicznej i moralnej! [...] W duszy litewskiej złożona jest potencjalna moc wielkich rzeczy, więc trzeba umieć wejść w duszę, odtworzyć jej cierpienia i dążenia, trzeba wierzyć, że, służąc Litwie, służy się prawdzie i sprawiedliwości. [...] nie żywimy zbyt ambitnych zamiarów; chcemy zainicjować działalność naszą szeregiem odczytów i pogadanek, poświęconych literaturze, historii, mitologii i poezji ludowej Litwy²⁷.

Propagowanie litewskiej kultury wyrażało się poprzez wygłaszanie referatów na zebraniach stowarzyszenia. „Ruta” wydało także własne pismo „Gabija”. Pierwszy i jedyny numer pojawił się w lipcu 1907 roku. W czasie wydawania almanachu stowarzyszenie nie działało już tak prężnie jak w 1904 roku. Statystycznie najwięcej informacji o zebraniach „Ruty” pojawiło się w „Czasie” w 1904 i w 1905 roku. W 1906 roku i 1907 informacji takich jest niewiele. O zanikającej działalności towarzystwa świadczy ogłoszenie z 4 lipca 1906 roku:

Nadzwyczajne walne zgromadzenie „Ruty” odbędzie się w niedzielę dn. 8 VII b.r. o godzinie 5 popołudniu w sali Eleutery (Rynek 17). Porządek dzienny obejmuje: 1) sprawozdanie zarządu, 2) kwestia dalszego istnienia towarzystwa, 3) ewent. zmiana statutu, 4) wybór prowizorycznego zarządu, 5) wnioski i interpelacje. W razie nie dojścia do skutku walnego zgromadzenia dla braku kompletu, odbędzie się drugie w terminie dn. 15 VII²⁸.

Nie można jednak wskazać konkretnej daty zakończenia działalności „Ruty”. Nawet sami jej członkowie mieli odmienne zdanie co do jej istnienia. Na przykład A. Varnas wiązał koniec działalności towarzystwa wraz z zakończeniem I wojny światowej, a litewski działacz J. Gabrys uznał, że „Ruta” nie istniała już w 1907 roku. Nie jest to jednak prawda,

²⁶ *Statut Stowarzyszenia litewskiego społecznonaukowego „Ruta” w Krakowie*, Kraków 1904, s. 2.

²⁷ „Czas” 1904, nr 118 (25 V).

²⁸ „Czas” 1906, nr 150 (4 VII).

o czym świadczy informacja o zmianie statutu 27 lutego 1907 roku zapisana w dokumentach krakowskiej Dyrekcji Policji²⁹ oraz wpisanie „Ruty” do księgi stowarzyszeń 16 grudnia 1911 roku³⁰. V. Narušienė zaznacza, że od 1907 roku „Ruta” działała na innych zasadach. Zgromadzenia odbywały się nieregularnie, nie przestrzegano statutu, zmieniali się też jej członkowie. Przyjmowano nowych (np. P. Mażylis, A. Didžiulis, J. Vienožinskis, P. Bliūdžius), a starzy opuszczali Kraków (np. A. Varnas, S. Kymantaitė, I. Šlapelis). Badaczka podkreśla także, że „Ruta” nie przetrwała, gdyż jej ideały i cele nie przemawiały ani do Litwinów, ani do Polaków³¹.

„PARAMA”

„Parama” była organizacją założoną przez litewskich studentów 18 maja 1910 roku w Krakowie. Niestety, ani w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, ani w dokumentach Dyrekcji Policji nie zachowały się żadne informacje na temat tego stowarzyszenia. O istnieniu tej organizacji dowiedzieć się można z dość lakonicznej notatki w litewskiej encyklopedii³². Głównym celem „Paramy” była pomoc studentom z zachodnich guberni Rosji. Prezesem stowarzyszenia został L. Wajlonis, zastępcą R. Rasikas, sekretarzami J. Wienożyński, J. Šaulys i W. Witkowski. Członkowie organizacji dzielili się na członków zwyczajnych i stowarzyszonych.

„KOŁO LITWY I RUSI UCZNIÓW UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO”

Kolejne stowarzyszenie studentów z rosyjskich guberni zostało założone w 1913 roku. Było to „Koło Litwy i Rusi uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Wzorem przy zakładaniu „Koła” stała się „Ruta”. Na podstawie statutu tego stowarzyszenia studenci zgrupowani wokół „Koła” napisali własny statut. Wyzaczyli sobie oni następujące cele: 1. Zrzeszanie się młodzieży polskiej kształcącej się we Wszechnicy jagiellońskiej w Krakowie. 2. Badanie ekonomiczno-społecznych i narodowościowych stosunków tych krajów. 3. Utrzymanie w pracach „Koła” ścisłej łączności z życiem innych dzielnic Polski. 4. Porozumiewanie się i utrzymywanie stosunków z młodzieżą Litewską i Pruską kształcąca się we Wszechnicy Jagiellońskiej w Krakowie. 5. Wyrabianie wśród członków „Koła” poczucia konieczności solidarnej pracy społecznej³³.

Środkami do osiągnięcia tych celów miało być 1. Urządzanie odczytów i referatów. 2. Urządzanie zebrań towarzyskich i dyskusyjnych. 3. Szczegółowe opisy i sprawozdania monograficzne i etnograficzne miejscowości i okolic Litwy i Rusi oraz podejmowanie od-

²⁹ APKr, DP KR. 431, k. 242.

³⁰ APKr, DP KR. 64047 II.

³¹ V. Narušienė, *Józef Albin...*, s. 61.

³² *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, Boston 1960, s. 530.

³³ AUJ, S II 770.

powiednich ankiet. 4. Gromadzenie stosownych materiałów i danych statystycznych dotyczących się Litwy i Rusi. 5. Utrzymywanie własnej biblioteki, archiwum i czytelnicy. 6. Powoływanie odpowiednich sekcji i komisji³⁴.

Należy zaznaczyć, że w przeciwieństwie do „Ruty” członkowie tej organizacji mieli być polskiej narodowości, o czym świadczy zamieszczona w statucie definicja członka zwyczajnego: „student UJ – pochodzący z Litwy, ale przynależący do polskiej narodowości, mający zamiar tam pracować, interesujący się losem i życiem tych krajów”³⁵.

Organizacja była nastawiona m.in. na działalność naukową, o czym świadczy przykładanie dużej wagi do gromadzenia zbiorów w archiwum i bibliotece „Koła”. Ciekawą informację studenci zamieścili w statucie co do majątku „Koła”. Jeśli stowarzyszenie musiało się przymusowo rozwiązać, majątek miał być oddany na przechowanie do Kółka Rolników, które miało oddać go nowej organizacji o podobnych celach, jeśliby takowa powstała w ciągu trzech lat od rozwiązania „Koła”. W przeciwnym razie biblioteka i archiwum miały być podzielone pomiędzy Kółkiem Rolników a Polską Szkołą Nauk Politycznych w Krakowie. Gotówkę natomiast miała otrzymać Wzajemna Pomoc Wszechnicy Jagiellońskiej.

O „Rucie” i „Paramie” w statucie nie ma wzmianki. Świadczy to albo o tym, że organizacje te już w tym roku nie istniały, albo o odmienności tych stowarzyszeń pod względem narodowościowym. I „Ruta”, i „Parama” jednak na uwadze miała Litwinów, a nie Polaków z Litwy i z Rusi.

Jednym z organizatorów „Koła” był Maciej Romer, student SR z guberni kowieńskiej, który został wybrany prezesem. Jednak wybuch I wojny światowej przerwał działalność tego stowarzyszenia.

12. SYLWETKI WYBRANYCH STUDENTÓW

OLGIERD CHOMIŃSKI

Olgierd Chomiński urodził się w 1884 roku na Litwie w miejscowości Błogosławieństwo. Naukę w gimnazjum rozpoczął w Szawlach w 1896 roku, a ukończył w Charkowie w 1904 roku. Początkowo studiował na uniwersytecie w Warszawie, potem we Lwowie (rok akademicki 1905/1906), a następnie na UJ. Studia ukończył w 1912 roku. W 1921 roku uzyskał stopień doktora filologii słowiańskiej. W czasie studiów prowadził badania dialektologiczne pod kierunkiem prof. K. Nitscha, czego rezultatem była praca *Dialekty polskie okolic Rymanowa*. W 1921 roku został mianowany młodszym asystentem Seminarium Grammatyki Porównawczej UJ u prof. Jana Rozwadowskiego. Po otrzymaniu stopnia doktora, w tym samym roku został starszym asystentem. W Krakowie przebywał do 1923 roku, po

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

czym wyjechał do Wilna, gdzie wykładał językoznawstwo polskie do wybuchu II wojny światowej. Zmarł w Wilnie 17 września 1943 roku³⁶.

ANTONI DYDZIUL

Antoni Dydziul (lit. Antanas Didžiulis) urodził się w 1887 roku w Greżanach Kowieńskich. W latach 1896–1904 uczęszczał do gimnazjum w Mitawie. W 1896 roku w mitawskim gimnazjum uczniowie podnieśli bunt przeciwko odmawianiu modlitwy po rosyjsku. Po tym incydencie zostali usunięci z gimnazjum. Wśród nich był Dydziul. Ingerencja matki, pisarki Ludwiki Didžiulienė, sprawiła, że w 1897 roku przyjęto go powtórnie. W latach 1904–1905 studiował historię i filologię na uniwersytecie w Moskwie, ale po wybuchu rewolucji wrócił na Litwę. Złapany przez Rosjan w 1906 roku, więziony był w Ukmerdzie i Kownie. Po paru miesiącach wyszedł na wolność, ale już w październiku tego roku został powtórnie uwięziony. W 1907 roku wraz z ojcem i bratem został wywieziony na Syberię – do jenißeńskiej guberni. W 1911 roku przez Austrię trafił do Krakowa, gdzie rozpoczął studia na WL UJ. Ukończył je w 1918 roku ze stopniem doktora wszech nauk. W 1918 roku powrócił na Litwę. Zamieszkał w Poniewieżu, gdzie pracował jako lekarz w tamtejszym szpitalu. Współpracował z licznymi gazetami: „Žarija” [Zarzewie], „Kova” [Walka], „Socialdemokratas”, „Lietuvos žinios” [Litewskie wiadomości], „Panevėžio balsas” [Poniewiecki głos], „Medicina”. Zmarł w Poniewieżu w 1960 roku³⁷.

JÓZEF ALBIN HERBACZEWSKI

Józef Albin Herbaczewski był pisarzem, artystą o dwuszczeblowej tożsamości narodowej. Pisał w języku polskim i litewskim. Uważał siebie za Litwina, ale czuł także silny związek z Polską. Niedawno ukazała się bardzo cenna praca poświęcona Herbaczewskiemu autorstwa Vaivy Narušienė – *Józef Albin Herbaczewski pisarz polsko-litewski*, dlatego przytoczę jedynie najważniejsze fakty z życia pisarza, odsyłając czytelnika do książki V. Narušienė. Herbaczewski urodził się 20 października 1876 roku w Łankieliszkach na Suwalszczyźnie. Naukę rozpoczął w gimnazjum w Mariampolu, z którego jednak został usunięty za posiadanie książki o treści rewolucyjnej. W 1894 roku wyjechał do Warszawy, a w latach 1896–1899 zamieszkał w Krakowie. W stolicy polskiego modernizmu szybko stał się bardzo popularną postacią. Był zwolennikiem Stanisława Przybyszewskiego, współpracował także z „Zielonym Balonikiem”, gdzie wykazywał się swoim talentem improwizatorskim.

W Krakowie w latach 1901–1906 studiował jako wolny słuchacz na WF UJ, natomiast w latach 1911–1924 był lektorem języka litewskiego na UJ. Współorganizował omówioną

³⁶ *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia katedr*, pod red. W. Taszyckiego i A. Zaręby, Kraków 1964, s. 273.

³⁷ *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, Boston 1954, s. 528.

we wcześniejszym rozdziale „Rutę”. Był zwolennikiem pojednania polsko-litewskiego, ostro natomiast występował przeciwko rosyjskiej polityce. Kwestiom tym poświęcił następujące prace: *Odrodzenie Litwy wobec idei polskiej*, *Litwa i kwestia polska*, *Głos bólu. Sprawy odrodzenia narodowego Litwy w związku ze sprawą wyzwolenia narodowego Polski*, *Litwa a Polska. Rozważania na czasie*. W 1924 roku przeniósł się do Kowna i objął katedrę języka i literatury polskiej na tamtejszym uniwersytecie. Po przejściu na emeryturę w 1933 roku powrócił do Polski. Osiadł w Warszawie. Po wybuchu powstania warszawskiego ewakuowany został do Krakowa. Zmarł w domu starców 3 grudnia 1944 roku.

Herbaczewski przez całe życie zajmował się także literaturą. Jest autorem kilku dramatów, np. *Potępienie*, *Ruiny*, prozy poetyckiej, np. *Modlitwa nędzarza*, *Ironiczna ściana*, *Ofiara Izaaka*. Z litewskojęzycznych utworów literackich można wymienić: 1) wiersze: *Genijaus meilė* [Miłość geniusza], *Radijo pasikalbėjimas su tėvyne* [Radio, rozmowa z ojczyzną], *Erdvės balsai* [Głosy przestrzeni], 2) prozę: *Meilė ir moteris* [Miłość i kobieta], *XIII kapinynų simfonija*. *Ispaniška* [XIII symfonia cmentarna. Hiszpańska], 3) dramat *Tyrų vienuolis* [Pustelnik]³⁸.

KLEOFAS JURGELONIS

Kleofas Jurgelionis to postać nieznana w Polsce. Nie można o nim znaleźć żadnej informacji w polskich encyklopediach czy pracach literaturoznawczych. Był poetą, krytykiem, tłumaczem, redaktorem, zajmował się także językoznawstwem i teatrem. Urodził się w 1886 roku w Wirbaliszkach niedaleko Kupiszek w guberni kowieńskiej, zmarł w 1963 roku w Riverside w Stanach Zjednoczonych. Pochowany jest w Chicago. Wychowywał się w Poniemuniu, ale od 1896 roku mieszkał w Petersburgu, gdzie uczęszczał do gimnazjum św. Katarzyny. Tam związał się z ruchem rewolucyjnym i założył pierwszy w Petersburgu litewski teatr. Wtedy też zaczął pisać. Pierwsza jego sztuka to *Adam i Ewa* – operetka pisana prozą i wierszem. Współpracował z językoznawcą K. Bugą. Kiedyś określono go sformulowaniem „nędzny jak Bożonarodzeniowa maska”. Przez to później używał pseudonimu „Kalėdų Kaukė” (Bożonarodzeniowa maska). Wziął udział w rewolucji, za co w 1907 roku został osadzony w więzieniu w Wilkowiskach, skąd udało mu się uciec przez Finlandię do Francji, a następnie do Szkocji, gdzie redagował litewską gazetę „Rankpelnis”. Następnie przebywał w Krakowie, gdzie studiował językoznawstwo na Uniwersytecie Jagiellońskim. Uczęszczał na zajęcia do prof. J. Rozwadowskiego, napisał u niego po polsku pracę *Fonetyka dialektu poniemunińskiego*. Ta praca w Stanach Zjednoczonych w 1911 roku została przetłumaczona na język litewski. Po skończeniu studiów wyemigrował w 1909 roku do Stanów. Tam najpierw pracował w Scranton jako drukarz u dr. J. Šliūpasa w drukarni „Wolne myśli”. Zaznajomił się też wtedy z A. Olszewskim (A. Olšauskis), litewskim wydaw-

³⁸ S. Sierotwiński, *Herbaczewski Józef Albin*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 9, Kraków 1960–1961, s. 432–433; G. Lemanaitė, *Józef Albin Herbaczewski w Krakowie*, [w:] *Litwa: dzieje, naród, kultura*, Kraków 1998; V. Narušienė; E. Vaitkevišutė [http://test.svs.lt/?Nemunas;Number\(147\); Article\(3263\)](http://test.svs.lt/?Nemunas;Number(147); Article(3263)), 20 V 2008.

ca. Razem z nim planował wydanie 3-tomowej encyklopedii litewskiej. Po jakimś czasie został redaktorem wielu pism: „Draugas” [Przyjaciel], „Tėvinė” [Ojczyzna] (1938–1941) i innych, nawet sportowych gazet w języku angielskim. W latach 1919–1923 był kierownikiem dziennika „Naujienos” [Nowości/Nowiny]. Wpisał się na Wydział Prawa uniwersytetu w Chicago, ale adwokatem nie został. Po 1930 roku pracował w radiu w Chicago, gdzie miał własny program *Makalų šeimina* [Rodzina Makałów] – widowisko teatralne, które sam napisał i wyreżyserował. Była to parodia typowej litewskiej rodziny. Audycja cieszyła się dużą popularnością wśród Litwinów mieszkających w Chicago. W 1913 roku napisał *Mislių knyga* [Księgę myśli], składającą się z 1135 złotych myśli. W 1915 roku przetłumaczył *Makbeta*, a w 1916 roku powstał tomik poezji *Glūdi liūdi*, zawierający wiersze symbolistyczne i ekspresjonistyczne przesiąknięte erotyzmem i witalizmem. Tomikiem tym zrywał z tradycyjną poezją litewską spod znaku Maironisa³⁹.

ZOFIA KIMONTÓWNA⁴⁰

Sofija Kymantaitė, czyli Zofia Kimontówna, kojarzona jest głównie z osobą Mikalojusza Konstantinasa Čiurlionisa, największego artysty litewskiego początku XX wieku. Čiurlionis również był krakowskim studentem – Szkoły Sztuk Pięknych. Z S. Kymantaitė poznał się jednak dopiero w Wilnie w 1907 roku. Od 1909 roku byli małżeństwem. Mimo że twórczość artystyczna Kymantaitė nie dorównywała Čiurlionisowi, to jednak zasługuje na uwagę, gdyż wiele wniosła do litewskiej literatury.

Urodziła się 13 marca 1885 roku w Joniszkach w regionie szawelskim w guberni kowieńskiej. Skończyła gimnazjum w Rydze, a następnie w latach 1904–1907 studiowała na Wydziale Filozoficznym UJ. Przez dwa lata po skończeniu studiów (1907–1908) pracowała w Wilnie w redakcji pisma „Viltis” [Nadzieja]. W latach 1910–1914 przebywała w Kownie, a następnie od 1915 do 1918 uczyła w litewskim gimnazjum w Woroneżu. W latach 1919–1921 pracowała w ministerstwie obrony narodowej w Kownie, a od 1925 roku była lektorką języka litewskiego na uniwersytecie Witolda Wielkiego. Od 1930 roku wchodziła w skład litewskiej delegacji do Tautų Sąjungos. Pierwsza jej publikacja ukazała się w „Lietuvių Laikraštis” [Litewskiej Gazecie] w 1905 roku. Później publikowała teksty z zakresu literatury, kultury i o charakterze społecznym w „Vilniaus žinios” [Wileńskich wiadomościach], a także w „Viltis”, „Vairas”. Napisała także tekst krytyczny o litewskiej inteligencji, a wraz z mężem opublikowała artykuł *O muzyce*. Była autorką prac historycznoliterackich o literaturze litewskiej – *Iš mūsų literatūros* [Z naszej literatury] (1912 rok) oraz *Lietuvių*

³⁹ *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Boston 1957, s. 128–129; *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*, t. 9, Wilno 2006, s. 51.

⁴⁰ *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, Boston 1954, s. 134; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 1, Wilno 1985, s. 357; *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*, t. 4, Wilno 2003, s. 58; R. Karmalavičius, *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė – wymagająca propagatorka i wytrawna znawczyni „Nowego natchnienia”* (referat wygłoszony na konferencji poświęconej „Rucie” – w posiadaniu autorki); R. Andriusytė-Žukienė, *Osobno i razem w twórczości – symbolizm w dziełach Sofii Kymantaitė i Mikalojusza Konstantinasa Čiurlionisa* (referat wygłoszony na konferencji poświęconej „Rucie”, w posiadaniu autorki).

literatūros konspektą ir prie jo chrestomatiją (1918 rok). Początkowo w swojej twórczości sięgała do poezji ludowej, potępiała realizm jako niepasujący do opisu litewskiej sztuki, opowiadała się za symbolizującą poezją. Później zwróciła się w stronę realizmu, o czym świadczy zbiór komedii wydany w 1920 roku pod taką nazwą – *Komedijas*. W jego skład wchodziły następujące sztuki: *Pinigėliai* [Grosiwo], *Karalaitė tikroji teisybė* [Królowna prawdziwej prawdy], *Gegužis* [Maj], *Kuprotas oželis* [Garbaty koziołek]. Kymantaitė jest autorką także monologu *Dolpelis ministerijoje tarnauja* [Dolpelis służący w ministerstwie] (1920 rok), dramatu *Aušros sūnūs* [Synowie Jutrzenki] (1926 rok) i realistycznej powieści *Šventmarė* opowiadającej o życiu w małym mieście (1938 rok). W 1918 roku wydała zbiór sztuk dla dzieci – *Vaikų teatras*, w którym znajdują się m.in. takie sztuki, jak *Cyp... cyp... cyp... Miao... miao... miao...*, *Grybų barnis* [Kłótnia grzybów], *Barbutė piemenėlė* [Pastuszka Barbara]. W 1943 roku wystawiono w Kownie jej satyryczną komedię *Didžioji mugė* [Wielki jarmark]. Kymantaitė przetłumaczyła także kilka dzieł literatury światowej na język litewski: Moliera *Skapca*, *Tartuffe'a*, *Don Juana*, Flauberta *Panią Bovary*. Była także krytykiem, o czym świadczy studium *Lietuva* [Litwa]. Na kształcie twórczości Kymantaitė zaważył młodopolski Kraków. W okresie krakowskim i przez pierwsze lata po powrocie na Litwę była rzeczniczką „sztuki dla sztuki” i elitarnego piśmiennictwa.

MICHAŁ RÖMER

O Michale Römerze (lit. Mykolas Remeris) powstało już wiele prac napisanych zarówno przez Polaków, jak i przez Litwinów. W języku polskim zdecydowanie najlepsza jest monografia Z. Solaka *Między Polską a Litwą. Życie i działalność Michała Römera 1880–1920*. Tak jak Z. Solak ujął w tytule, Römer znajdował się pomiędzy Polską i Litwą. Sam o sobie tak pisał:

Ja osobiście, który tyleż jestem Litwinem, co Polakiem, szczególnie boleśnie odczuwam ten konflikt [polsko-litewski]. Bo nie tylko nie potrafię nienawidzić Polski, kochając gorąco Litwę, ale kocham też Polskę gorąco. Ja – a takich jest nas więcej – jesteśmy epigonami tego typu psychicznego, który już dziś wymiera, a którego wzorcem idealnym był Adam Mickiewicz, typu, który zdołał stopić w sobie dwie narodowe dusze i był tyleż Polakiem, co Litwinem, ale nie był ani tylko Polakiem, ani tylko Litwinem⁴¹.

Michał Pius Römer urodził się w 1880 roku w Bohdaniszkach w guberni kowieńskiej. Uczęszczał do gimnazjum w Wilnie, a następnie do Szkoły Prawa w Petersburgu. W 1. semestrze roku akademickiego 1901/1902 jako student nadzwyczajny studiował historię na WF UJ. Po zaliczeniu tego semestru przeniósł się do Szkoły Nauk Politycznych w Paryżu. Po jej ukończeniu w 1905 roku wrócił na Kowieńszczyznę, gdzie trwała rewolucja. Od samego początku agitował za współpracą polsko-litewską. W listopadzie 1905 roku przeniósł się do Wilna, gdzie rozpoczął przygotowania do wydawania dziennika, który miałby propagować poglądy tzw. krajowców, czyli wyrażać prawo do swobodnego rozwoju każ-

⁴¹ Cyt. za: Z. Solak, *Między Polską a Litwą. Życie i działalność Michała Römera 1880–1920*, Kraków 2004, s. 444.

dej z narodowości zamieszkującej ziemię byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Römer widział jednocześnie możliwość zjednoczenia tych ziem w formie sojuszu państw narodowych. W liście do S. Gierszyńskiego pisał:

W tym chaosie rozmaitych elementów kulturalnie-narodowych na Litwie i na Białorusi chcemy ustalić współzycie na stanowisku wspólnego obywatelstwa krajowego bez wyrzekania się odrębności kulturalnie-narodowych. Chcemy zachować ścisłą łączność z kulturą polską, ale nie uważamy siebie tutaj za kolonistów polskich, jeno za prawowitych obywateli tych ziem. Zarówno polonizowanie Litwinów, jak litwinizowanie Polaków byłoby barbarzyństwem ze względu na ogólną kulturę krajową⁴².

Zgodnie z planami 15 lutego 1906 roku wyszedł pierwszy numer „Gazety Wileńskiej”, której Römer był współredaktorem. Jednak już w sierpniu pismo przestało się ukazywać. Römerowi wytoczono proces za „rozpowszechnianie wydawnictwa nawołującego do buntu i do obalenia istniejącego w państwie ustroju społecznego”⁴³. Aby uniknąć kary, przeniósł się do Krakowa, gdzie przygotował pracę *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*, która okazała się niezwykle obiektywnym i bardzo dokładnym zarysem ruchu litewskiego. W 1908 roku powrócił do Wilna, gdzie został pomocnikiem adwokata przysięgłego. Współpracował z Polską Partią Socjalistyczną – Frakcją Rewolucyjną. Należał także do loży masońskiej „Litwa”. W czasie I wojny światowej przedostał się do Krakowa, gdzie wydał memoriał *Litwa wobec wojny*. Przez krótki okres należał do Legionów, ale zły stan zdrowia nie pozwolił mu w nich służyć. Jeszcze w 1919 roku wierzył we współpracę polsko-litewską. Myślał o utworzeniu wspólnego rządu polsko-litewskiego. Propozycję taką przedłożył w Kownie litewskim ministrom. Do idei krajowości już nie powrócił. Natomiast związał się ze stroną litewską. Wyraził sprzeciw wobec zajęcia Wilna przez gen. L. Żeligowskiego. Zamieszkał w Kownie, gdzie od 1922 roku był profesorem prawa administracyjnego na tamtejszym uniwersytecie. W roku akademickim 1927/1928 i później, od 1933 roku, był rektorem uczelni. Napisał kilka podręczników prawa administracyjnego i konstytucjonalnego w języku litewskim. Przewodniczył kowieńskiej loży masońskiej „Lietuva”. Od 1940 roku mieszkał w Wilnie, gdzie został utrzymany na stanowisku rektora przeniesionego z Kowna uniwersytetu. Zmarł 22 lutego 1945 roku w Wilnie⁴⁴.

LUDWIK WAJLONIS

Ludwik Wajlonis (lit. Liudas Vailionis) urodził się 13 stycznia 1886 roku w Mizerach w guberni suwalskiej. Uczęszczał do gimnazjum w Krakowie, które ukończył w 1906 roku. Na UJ studiował filozofię i nauki przyrodnicze. Studia ukończył w 1913 roku. Jedną pracę pisał u prof. E. Janczewskiego, drugą u prof. E. Godlewskiego. W czasie studiów był

⁴² Tamże, s. 68.

⁴³ Tamże, s. 96.

⁴⁴ S. Kieniewicz, *Römer Michał*, PSB, t. 31, Kraków 1988, s. 653–655; R. Miknys, *Michał Römer i krajowcy o koncepcji państwowości Litwy w latach 1922–1940*, [w:] *Krajowość – tradycje zgody...*; J. Sawicki, *Michał Römer wobec problemów narodowościowych ziem litewsko-białoruskich na początku XX wieku*, [w:] *Krajowość – tradycje zgody...*; Z. Solak, *Między Polską...*

członkiem litewskiej organizacji „Parama”. Po opuszczeniu Krakowa przez jakiś czas przebywał w Płocku, a w 1919 roku wrócił na Litwę. W latach 1921–1922 pracował jako lektor w Kownie, a od 1922 roku rozpoczął pracę na uniwersytecie Witolda Wielkiego. W 1938 roku został profesorem w katedrze botaniki. Zmarł 27 lutego 1939 roku.

L. Wajlonis brał udział przy tworzeniu litewskiego słownika botanicznego – *Lietuviško botanikos žodyno*. Poza tym pisał artykuły do licznych pism, np. „Gamta”, „Medicina”, „Lietuvos Mokykla”, a redagował „Trimitas”. Do jego najważniejszych prac należą: *Lietuvos fauna apskritai* [Zarys litewskiej fauny], *Gamtos mokslo terminų reikalu* [O kwestii naukowej terminologii przyrodniczej], *Empirija ir teorija biologijoje* [Teoria i doświadczenie w biologii]. Pisał również artykuły poświęcone naukowcom, np. *Ludvikas Pasteras*, *Karolis Linne*, *Jean Lamarck*⁴⁵.

CHARACTERIZATION OF THE STUDENTS FROM THE VILNIUS, KAUNAS AND SUWALKI PROVINCES WHO STUDIED AT THE JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN THE YEARS 1860–1918

SUMMARY

The article presents the silhouettes of students from the Vilnius, Kaunas and Suwalki provinces who studied at the Jagiellonian University in the years 1860–1918. On the basis of an analysis of enrolment forms, the author distinguished 319 individuals. The article analyzes their geographical and social background, the number of students at the individual faculties of the Jagiellonian University, their status during the course of studies, their nationality, citizenship, religion, gender and age. The article also presents the organizations created by the students: “Ruta”, “Parama”, “The Student Circle of Lithuania and Ruthenia at the Jagiellonian University” as well as the silhouettes of the most outstanding students, e.g. J.A. Herbaczewski, K. Jurgelonis, Z. Kimontowna, M. Römer.

⁴⁵ *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, Boston 1965, s. 461.